

ÇALDAĞ (TURGUTLU-MANİSA) NİKEL YATAĞINDAN GEÇEN BİR KESİT

Prof. Dr. Taner Ünlü*

Dr. Attila Sözen'in Anısına..

Çaldağ Ni-Co yatağı Batı Anadolu'da Manisa ilinin Turgutlu ilçesinin yaklaşık 25 km kuzeyindeki Çaldağ bölgesinde bulunmaktadır. "Yeni Kaledonya tipi lateritik bir oluşum olarak kabul edilen yatak, Geç Kretase- Erken Paleosen yaşlı ofiyolitik karmaşık içinde yer almaktadır. Karmaşık içerisinde izlenen farklı derecelerde serpantinleşmiş kayalar başlıca dunit, harzburjit ve piroksenitlerden oluşmaktadır. Bölgede nikel ve kobaltın bu kayalardan yatak oluşturabilecek şekilde zenginleşmesini sağlayacak olan Üst Paleosen-Orta Eosen ve Oligosen yaşlı iki farklı lateritleşme evresinin varlığı bilinmektedir. Yatak %1.14 Ni ve %0.05 Co olmak üzere 38 milyon ton cevher içermekte ve bu cevher kütlesi yaklaşık 6 milyar dolara karşılık gelen bir değeri ifade etmektedir. Günümüzde pilot üretim aşamasında olan Çaldağ Ni-Co yatağı, dünyanın önde gelen Ni-Co yatakları arasındadır" (Helvacı ve diğerleri, 2013).

1976 yılında MTA Ege Bölge Müdürlüğü henüz yeni kurulmuş idi. Ben Maden Etüt Dairesi Demir Servisi elemanı olarak yılın 3 ayı Malatya Hekimhan Bölgesi'nde demir aramaları projesinde, yılın geri kalan 9 ayı ise Ege Bölge Müdürlüğü'nde görev yapmaktaydım. Bölge Müdürümüz Dr. Attila Sözen 1976 yılında Çaldağ demir yatağının etütlerinin tarafımda yapılması görevini bana verdi. Daha önceleri aynı saha Dr. G. Brennich ve Dr. Attila Sözen tarafından çalışılmış ve raporları da yazılmıştı. Anılan kişiler demir yatağını hidrotermal bir oluşum olarak değerlendirmişler ve sahada ekonomik bir değere sahip demir zenginleşmesinin olmadığından söz etmişlerdi.

Özel Teşebbüse ait olan bu yatakta yaklaşık 2 ay saha çalışmaları yaparak 1/1000 ölçekli jeoloji haritası ve kesitlerini hazırladım. Çalışma koşulları bir nebze zor idi. Sahada fazlaca yılan vardı ve özellikle makiliklerle kaplı küçük dereciklerde örnek alımı, bazen yüzümün bazen de elbisemin yıpranmasına yol açmaktaydı.

Yatak o günkü görünümü ile serpantinleşmiş ultrabazik kayalar üzerinde lateritik bir kabuk biçiminde idi. Sahayı Dr. Attila Sözen, Prof. Dr. Özcan Dora ve Dr. İsmet Uskut da ziyaret etmişler ve özellikle Dr. İsmet Uskut'un lateritik kabuğun üzerinde yer alan bol silisli breşik cevheri, hidrotermal cevherleşme ile ilişkili fay breşleri olarak yoğun biçimdeki yorumlamasını, buna karşın benim bunların fay breşi olmayıp Yeni Kaledonya tipi ultramafik kayaların ayrışması sonucu oluşmuş laterit kuşağı içindeki demirli lateritik kabuk olduğu biçimdeki savunmamı ve bu sert tartışmaları Dr. Attila Sözen'in ve Prof. Dr. Özcan Dora'nın dikkatle izlemelerini bugün dahi unutamam.

Çalışmalarımın bir gününde makiliklerle kaplı bir derecikte serpantinitle içerisinde kılcal damarcıklar biçiminde yayılımlar gösteren, mavimsi-yeşil renkli bazı oluşumlar dikkatimi çekti. Bu bölümlerden örnekler derledim. Bu örnekleri o zamanki Ege Üniversitesi'nde Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nde Prof. Dr. Özcan Dora'nın yardımıyla XRD analizleri ile değerlendirdiğimizde, bu örneklerin nikel mineralleri içerdiğini gördük. Hemen sonrasında Maden Mühendisliği Bölümü'nde Dr. İsmet Uskut'un yardımıyla aynı örnekler AAS analizleriyle değerlendirildiğinde ise örneklerde % 0,5'e kadar varan Ni elementinin varlığını saptadık.

Konuyu Bölge Müdürümüz Dr. Attila Sözen'e ilettim. Bölge Müdürümüz durumu acilen MTA Genel Müdürümüz Doç. Dr. Sadrettin Alpan beye kişiye özel bir yazı ile iletiler. 10 gün sonra saha MTA'ya Ni elementi için kapatılmıştı artık.

*Ankara Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü - Ankara

1976 yılı temmuzunda ben Bornova Topçu Okulu'nda 4 ay sürecek kısa süreli askerlik görevine başladım. Bir gün Bölge Müdür Yardımcımız jeofizik mühendisi Aytaç Gülay beni ziyaret ettiler. Çaldağ sahasından topladığım 24 tane örneğin 13 tanesinin kimyasal analiz sonuçlarının Bölge Müdürlüğüne geldiğini ve bu örneklerde Ni içeriğinin % 0,4'lere kadar çıktığını sevinç ve heyecanla bana iletiler (Ünlü, 1976). Bana askeriye'den bir gün izin alarak Çaldağ sahasına birlikte gitmemizi önerdiler. Askeriyeden alınan izin sonrası MTA elemanları ile birlikte sahaya gittik ve topladığım örneklerin örnek yerlerini MTA çalışanı arkadaşlarıma gösterdim. Bu şekilde Çaldağ yatağındaki nikel oluşumuna yönelik MTA çalışmaları start almış oldu ve daha sonra bu sahada yıllarca sürecek olan MTA tarafından sürdürülen yoğun jeolojik çalışmalar gerçekleştirildi. Bu çalışmalar sonucunda Türkiye'nin ekonomik boyuttaki ilk nikel yatağı ortaya çıkartılmış oldu ve daha sonraları günümüze değin yapılan çalışmalarla ve yapılan yayınlar yardımıyla bölgedeki yeni nikel yatakları saptandı. Günümüzde de bu çalışmalar sürdürülmektedir.

Böylelikle Çaldağ demir yatağında serpantinleşmiş ultrabazik kayalar içerisinde, kılcal çatlaklar biçiminde gözlenen mavimsi-yeşil renkli minerallerin varlığı ve bunların ne olabileceği şüphesi, bizleri bugünkü boyutlara ulaştırmış oldu. Genç meslektaşlarımla çalışmalarında şüphe olgusunu yaşantılarıyla bütünleştirmelerinin bu denli önemli olduğunu burada özellikle vurgulamak istemekteyim.

Ayrıca Bölge Müdürümüz Dr. Attila Sözen'in yüksek bürokrasi deneyimi ve Prof. Dr. Özcan Dora hocamızın bilimsel ciddiyeti, sahanın başka ellere geçmesini engellemiştir.

1977 yılında 4489 sayılı kanunla MTA tarafından 1 yıllığına bilgi ve görgümü arttırmak

DEĞİNİLEN BELGELER

Helvacı, C., Gündoğan, İ., Oyman, T., Sözbilir, H.ve Parlak, O., 2013. Çaldağ (Turgutlu-Manisa) lateritik Ni-Co yatağının jeolojisi, mineralojisi ve jeokimyasal özellikleri. Yerbilimleri, 34(2), 101-132, Ankara.

amacıyla Almanya'ya gönderilişim ve Berlin'de 6 yıl süreyle sürekli kalmam, Çaldağ yatağı konusundan ve sahadaki tüm gelişmelerden uzak kalmama neden oldu.

Türkiye'ye döndüğümde sahanın MTA tarafından önemli bir fiyatla Etibank'a devredildiğini öğrendim. Daha sonra Etibank'ın sahayı ekonomik bulmayarak düşürdüğünü, sonraları da sahanın özel şahıslara geçtiğini ve bunların ise yüksek fiyatlarla sahayı yabancı firmalara devrettiğini duydum.

Çaldağ nikel yatağının kesitinin tamamlanması için benim dışında bulunduğum bu süreci, bir bilenlerin anlatacaklarının ve kaleme alacaklarının çok önemli olduğunu da burada özellikle vurgulamak istemekteyim. Kanımca ancak bu şekilde Çaldağ kesiti tamamlanmış olacaktır.

Yukarıda anlattığım bu öykünün tanıklarının büyük bir bölümü mızıkçılık yaparak aramızdan koştular. Yalnızca yaşayan tanıklardan bazıları halen aramızda. Onlar da bir gün çekip gidecekler. Yaşayan tanıklardan birkaçı Doç. Dr. Sadrettin Alpan, Prof. Dr. Özcan Dora, Aytaç Gülay, Dr. Tandoğan Engin, Dr. Ahmet Çağatay ve Asım Göktepeli. Kendilerine bu bağlamda sağlık dolu günler diliyorum ve saygılarımı iletiyorum.

Türkiye madenciligi tarihine kısacık da olsa bir not düşmek amacıyla yıllar sonra (38 yıl sonra) Çaldağ nikel yatağının bulunuş öyküsünü ilk kez sizlerle paylaştığım ve kaleme aldığım bu yazıyı, öncelikle genç meslektaşlarımla paylaşmak istemekteyim. Ayrıca müsaadeleri-nizle bu kesiti, MTA Ege Bölge Müdürlüğü'nün kurucusu olan ve o zamanki Bölge Müdürümüz olan Dr. Attila Sözen'i saygıyla anarken, kendilerine ithaf etmek istiyorum.

Ünlü, T., 1976. Manisa ili Turgutlu ilçesi Çaldağ yöresi İR 402 sayılı demir madeni sahası üzerine rapor. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Rapor No: 5808, 7 s., Ankara, (yayımlanmamış).